

כיסוי הראש לגברים ונשים עדיאל אלכסלסי

נכתב לרפואת כל חולי עם ישראל
לחיזוק רוחם ושמירתם של חיילי צבא ישראל
ולקרוב הגאולה במהרה בימינו אמן.

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. כיסוי הראש לגברים
 - 1. מקור המנהג
 - 2. סיבת הכסוי
 - 3. הזמנים החייבים בכסוי
 - 4. דברים הראויים לכסות בהם
 - 5. גודל הכסוי
 - 6. סכום
- ג. כסוי הראש לנשים
 - 1. מקור הדין
 - 2. סיבת הכסוי
 - 3. החייבות בכיסוי
 - 4. היכן חובת הכסוי
 - 5. פיאה נכרית
 - 6. שערות הבולטות חוץ לכסוי
 - 7. סכום
 - ד. סכום כללי

א. הקדמה

הרבה קולמוסים נשברו בנושא זה. במשך כל דורות התחבטו בשאלה זו ובמבט של הננס על גב הענק באנו לסכם סוגיא זו בתמציתיות. לכאורה נראה כסוי הראש

דבר תמוה ביותר וניתן לשער שרבים עושים זאת כמצוות אנשים מלומדה¹. אולם כמו שהורנו הנשר הגדול ר' משה בן מימון בספרו מורה נבוכים²:
 "...מלמד כי מי שידע את ה' הוא אשר ימצא חן בעיניו... ולפי ערך הידיעה והסכלות יהיה הרצון, הזעם והקרבה והרחוק".

ב. כיסוי הראש לגברים

1. מקור המנהג

במדרשים - במדרש רבה משמע דווקא ההיפך מהמקובל היום - שפריעת הראש היא מורא על הכנעה וכבוד כמו שניתן לראות בויקרא רבה³:

"אמר רבי יצחק משל למלך ששלח פרוזדוגמא⁴ שלו למדינה. מה עשו בני המדינה? עמדו על רגליהם ופרעו ראשיהם⁵ וקראוה באימה וביראה ברטט ובזיע, כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: הדא פרוזדוגמא דידי לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם שתהיו קורין קריאת שמע לא עומדין על רגליכם ולא פורעין את ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך".

ואכן בטור בהלכות קריאת שמע מסביר הבית יוסף⁶:

"אבל הקב"ה יתברך שמו אומר לישראל קראו קריאת שמע הרי לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים ולא פרועי ראש...".

מהזהר⁷ לעומת זאת משמע חובת כיסוי הראש, במקום אחד מדובר על כל אדם ובכל מצב:

"ובגין דאיהי על רישיה דבר נש ותרגומו⁸: ומכיון שהיא⁹ על ראשו של האדם
 אסיר ליה לבר נש למיזיל ד' אמות אסור לו לאדם ללכת ד' אמות בגילוי ראש,

1. "...מצוות אנשים מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמצווה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מחפצו מרצונו". (רד"ק ישעיהו פרק כ"ט פסוק י"ג ד"ה "ויאמר")

2. מורה נבוכים חלק ראשון פרק נ"ד בתחילתו

3. ויק"ר אמור פרק כ"ז סי' ו'

4. מכתב צו המלכות

5. לאות הכנעה וכבוד (מפורש ע"י מכון המדרש המפואר)

6. טור או"ח סימן ס"א סעיף א'

7. זוהר - רע"א מהימנא-פרשת נשא-קכב:

בגילוי דרישא דאם היא אסתלקת מעל רישיה דבר נש מיד אסתלקו חיים מיניה".
 שאם תסתלק מעל ראשו של האדם מיד יסתלקו החיים ממנו.

ואילו במקום אחר מדובר דווקא על תלמיד חכם ודווקא בשעת התפילה :
 "תלמיד חכם מאן תקאים בצלותא בעי וכוונא רגלוי, ואוקמוה. ובעי לחפיה רישה כמאן דקאים קאי מלכא."¹⁰
 ותרגומו: תלמיד חכם צריך לעמוד בשעת התפילה וצריך הוא לכסות ראשו כמי שעומד לפני מלך¹¹

בתלמוד - בתלמוד בבלי ישנם איזכורים רבים לכיסוי הראש של הגברים בזמן התפילות והברכות¹² בזמן שקבלו את השבת¹³ בעת שמלאו תפקיד צבורי כגון בטכס פדיון הבן או כאשר שפטו¹⁴. התלמוד מספר על רב הונא בריה דרב יהושע שקרא: "תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש"¹⁵. ובמקום אחר אמר לענין כסוי הראש: "שכינה למעלה מראשי"¹⁶ (מקור זה מקביל לזוהר הנ"ל). במסכת נדרים¹⁷ גורסים שהאנשים לפעמים מכסים ראשיהם ולפעמים מגלים, אבל נשים לעולם מכסות וקטנים לעולם בגילוי ראש. אם כן ניתן להסיק שבחברה היהודית בבבל נהגו הגברים לכסות ראשם, אולם רק בחלק מהזמן. בתלמוד הירושלמי במסכת ברכות שלהי פרק שביעי מוזכר ענין זה בהקשר של ברכת המזון "רבי בא בריה בר' חייא בר אבא...אכל מיסב מתעטף ומברך אם עשה כן שהתעטף ובירך הרי הוא כמלאכי השרת, מה טעמא בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו" ומפרש הפני משה ואם עשה כן שהתעטף ובירך הרי הוא כמלאכי השרת דכתיב בהו שש כנפים וגוי בשתיים יכסה פניו ובשתיים יכסה רגליו מפני כבוד המקום ב"ה וכך הוא זה שמתעטף בברכה

8. ע"פ הסולם (הרב אשלג)

9. דהיינו שכינת אל

10. זוהר ואתחנן רס :

11. ע"פ פרוש הסולם שם

12. שבת י, מגילה ט"ז....

13. שבת כ"ה, ב"ק לב :

14. קידושין ח, שבת י.

15. שבת קיח :

16. קידושין לא.

17. ל :

לכבוד המקום ברוך הוא". לעומת זאת בברכת כהנים לא חוייבו לכסות ראשם הכהנים כפי שרואים מהחיבור "החילוקים בין אנשי המזרח ובני ארץ ישראל" שנכתב בערך בשנת ד'תקנ"ז (תחילת המאה השמינית למניינם)¹⁸.

ניתן אולי להסביר שכל המחלוקת בכיסוי הראש היא דוקא על כיסוי שני דהיינו על גב הכיפה להתעטף עם עוד משהו¹⁹.

בראשונים - הרמב"ם²⁰ אומר כמו הזוהר בפרשת ואתחן הנ"ל, סובר שזה שייך בעיקר בתלמידי חכמים:

"צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן לא יתבזו ולא יגלו ראשן...".

הטור, בנו של הרא"ש, בהלכות ציצית באורח חיים²¹ כותב:
 "...ומכסה את ראשו שלא יהא בגלוי ראש".

2. סיבת הכסוי

עד כאן למדנו על חובת הכסוי אולם מה היא הסיבה שבגינה אנו מכסים את ראשנו?

מהזוהר הנ"ל משמע שכיסוי הראש הכרחי ע"מ שהשכינה לא תסתלק מעל האדם שהיא החיות של האדם. ניתן להסביר שכסוי הראש מזכיר לאדם את חובותיו וכאשר הוא מוריד אותה הוא עלול יותר לחטא והחטאים כידוע גורמים סילוק השכינה. ר' יוסף קארו בחיבורו הבית יוסף על הטור מטעים את כסוי הראש משום צניעות ומשום שכסוי זה מכניע את לב האדם ומביאו לידי יראת שמים²² את הטעם הזה הוא מביא בשם בעל העיטור. הרש"ר הירש בפרושו על סידור תפילות ישראל בפרושו על ברכת השחר עוטר ישראל בתפארה (ואזור ישראל בגבורה) אומר שהיהודי מצווה בחציצה עם חגורה או מכנסים הדוקים באזור המתניים לחצוץ בין הטבע הגופני-חושני השוכן בעיקר בגוף התחתון והרוחני-מוסרי השוכן בעיקר בגוף העליון, ולהורות שהכח החומרי צריך להיות משועבד לרוחני. כשם שהחלק התחתון של הגוף צריך להיות משועבד לעליון כך יתכופפו שניהם תחת שלטון ה'. וזה מה

18. בעריכת מ. מרגליות עמ' 87

19. ועיין למקורות להלן הערות 27, 28, 29

20. רמב"ם דעות ס"ה פרק ה'

21. סימן ח'

22. שם

שמביע היהודי בכסוי הראש. הרב אברהם יצחק הכהן קוק בספרו עולת ראיה²³ בוחר בכוון שונה ואומר כך:

"...שבשביל כך יש מקום לכסוי הראש בתכונת המוסר הקדוש של עם ישראל, להורות על אצילות מיוחדת השרויה בשכל הישראלי בפנימיותו העודף על השכל הטבעי, אשר לכל אדם באשר הוא אדם, בעל שכל הגיוני לבדו, שאין בו אותו הפאר העליון, המצטיין בתפארת ישראל 'עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו' שזו הודנו והדרת כבודנו שאנו מברכים עליהם: עוטר ישראל בתפארה".

לעם ישראל יש תכונה רוחנית מיוחדת המבדילה ומפארת אותם משאר העמים ועל ידי כסוי הראש אנו מודים לקב"ה שעטר אותנו באותו פאר. אם כן לסכום ראינו ארבע סיבות לכסוי הראש:

א. להזכיר לאדם את חובותיו

ב. צניעות

ג. להביע את הכפיפות לשלטון ה'.

ד. להורות על סגולת היהודים.

לאור האמור לעיל נשאלת שאלה: אם כן מדוע נשים לא חייבות בכסוי ראש כמו הגברים? ניתן לתרץ שהאשה יותר מהגבר קרובה לרצונו של הקב"ה (ולכן מברכת "שעשני כרצונו" ועיין עולת ראיה על ברכות השחר) ומפני זה אינה צריכה איזכור תמידי שהגבר צריך.

3. הזמנים החייבים בכסוי

כמו שהזכרנו לעיל בפרק א' לא משמע שחובת כסוי הראש היתה תמידית אלא בזמנים מסויימים, כך משמע בבבלי ובירושלמי (עיין שם). הפוסקים נחלקו אם גלוי הראש הוא איסור לכל אדם או אינו אלא ממידת חסידות. אלו שסוברים שזאת מידת חסידות מביאים הוכחה מזה שנשתבחו החכמים שזוהרו מללכת בגילוי ראש שהרי אם זה היה איסור גמור, מדוע נשתבחו? בין הנ"ל הוא המהרש"ל²⁴, הכלבו²⁵ והמגן אברהם²⁶. יש סוברים שזה איסור גמור ללכת בגילוי ראש והאמוראים

23. סידור עולת ראיה עמ' ע"ה על עוטר ישראל בתפארה

24. שו"ת מהרש"ל סימן עב

25. הכלבו סימן יא

26. או"ח מגן אברהם סימן צא סימן קטן ג

שנשתבחו כאשר כיסו ראשם היה זה מפני שכיסו את ראשיהם בשני כיסויים, ביניהם הצמח צדק²⁷, הב"ח בשם רבינו יונה²⁸ ורבי יוסף קארו²⁹. בשולחן ערוך כותב ר"י קארו בהלכות הנהגת הבוקר "לא ילך ד' אמות בגלוי הראש..."
ומעיר שם החפץ חיים בשער הציון:
"לבד היכא שיש חוק לילך בגלוי הראש לפני השרים והשופטים צריך לילך בגלוי הראש ודינא דמלכותא דינא".

בכל אופן לפי השו"ע משמע שאדם חייב תמיד לילך עם כסוי הראש. יש שכתבו שכאשר אתה לא הולך אלא עומד או יושב אינך מחויב בכיסוי הראש³⁰. את הסברא של המגן אברהם מסביר מחצית השקל במסכת יומא בדף כ"ה עמוד א' מסופר על הגורל שהיו מטילים הכהנים (פיס) והממונה היה הולך לכהן שנבחר ומוריד לו את המצנפת וכך היו יודעים שממנו מתחיל הפיס. מעמד זה נעשה בחצי השני של לשכת הגזית שהיה חול. תוס' ד"ה "והא בעינן" שואל מדוע לא עשו את הפיס בעזרה ועונה שזה גינוי להיות בלי מצנפת בעזרה. מחצית השקל מדייק שדווקא בעזרה זה גנאי אבל במקום שהוא לא קדוש מותר ללכת בגלוי ראש ומסיים שם: והוא הדין בבית כנסת דידן. רוכב או יושב בעגלה (או באוטו, מטוס, רכבת וכו') דינו כמהלך³¹. קטנים ראוי לכסות ראשם כדי שתהא עליהם יראת שמים³², בענין דברים שבקדושה ההלכה היא שאסור להוציא אזכרה (של שם ה') מפיו ולברך שום ברכה בגילוי ראש וכך פוסקים רוב הפוסקים³³. הרב משה פיינשטיין באגרות משה הביא כמה תשובות שונות בנושא. בענין תפילה פסק שתפילה ללא כסוי ראש הינה תפילה תועבה מפני שזה ללכת בחוקות הגויים כמו שידוע שהנוצרים בזמן התפילה מורידים את כסוי ראשם³⁴. מחוץ לתפילה פסק בצורה שונה ואמר שאסור שכסוי

27. צמח צדק, פסקי דינים או"ח סימן ת'.

28. או"ח ב"ח סימן ב'.

29. שו"ע או"ח סימן ב סעיף ו.

30. או"ח מגן אברהם סימן רפב סימן קטן ח.

31. או"ח טורי זהב סימן ב' סימן קטן ה'.

32. או"ח מגן אברהם סי' ב ס"ק ו'.

33. טור סימן קפג, שו"ע סימן צא סעיף ג, או"ח אור זרוע חלק ב' סי' מ'.

34. אגרות משה אורח חיים, ד, סימן מד.

הראש יפריע בעסקים וימנע רווח כספי ודחה את מושג חוקות הגויים (דווקא מחוץ לתפילה) מפני שעושים זאת בשל נוחות ולא בשל עקרון³⁵. אם כן כפי שאנו רואים רבו השיטות בדבר ולמעשה נוהגים בארץ ישראל כמרחן הבית יוסף - רבי יוסף קארו.

4. דברים הראויים לכסות בהם

כל הדברים ראויים לכסות בהם את הראש אפילו לדברים שבקדושה ואפילו כובע קלוע שעשוי נקבים והפרוץ מרובה על העומד³⁶, הנחת יד על הראש לא נחשב ככסוי, כי הראש והיד נחשבים גוף אחד³⁷ אבל אם איש אחר מכסה את ראשך הדבר נחשב הכסוי מפני שזה גוף אחר. השרוול של הבגד מותר לכסות איתו, ופיאה נכרית נחשבת כיסוי אלא משום מראית עין אין להתיר אם אפשר³⁸.

5. גודל הכסוי

הרב עובדיה הדאיה מציין את שכיחותם של כיפות קטנות אפילו בקרב חכמי התורה. הוא דוחה מנהג זה בנימוק שהאדם החובש כיפה קטנה פוגע בשכינה המרחפת מעל ראשו וזאת עזות פנים כלפי השכינה ומי שחובש כיפה כזו ייענש בעונש חמור³⁹. בשו"ת הלל⁴⁰ פוסק מתבטא בחריפות לגבי חובשי הכפות הקטנות באומרו כך:

"ומה בין כיפה כזו להולך בגילוי הראש? אלא שזה מודה במקצת וזה כופר בכל!...אזי ממידת הכיפה כבר אפשר לדעת מידת היראת שמים והחסידות שבו...".

הרב הלל קובע שהגודל המינימלי של הכיפה הקטנה צריך לכסות את החלק של הגולגולת הנשאר בלתי מכוסה לאחר שמניחים תפילין של רש"י ושל רבינו תם בבת אחת. הרב שלמה חיים הכהן אבינר מביא את המקור האחרון וגם את הרב משה פיינשטיין⁴¹ שפוסק שמן הדין כיפה קטנה בגודל של כף יד מספיקה מפני שבשעת הצורך אפשר לכסות עם יד של מישהוא אחר ומוסיף בזו הלשון:

35. שם אורח חיים ד,ב.

36. שו"ת חתם סופר חלק ו' סימן ה'.

37. שו"ע או"ח צא,ד.

38. או"ח פרי מגדים סימן עד.

39. שו"ת ישכיל עבדי, השמטות, אורח חיים סימן א'.

40. שו"ת הלל אומר אורח חיים סימן מג.

41. אגרות משה אורח חיים חלק א',א'.

"...אבל שמעתי מפי תלמיד חכם שכיפה צריכה להיות די גדולה כדי שאנשים שעומדים מסביבו מלפניו ומאחורין או מצדו יראו שאמנם ראשו מכוסה, אחרת יש בזה כאיסור של מראית עין... וכמוכן זה כבוד שמים שכיפה תהיה גדולה מהשעור המינימלי⁴². הרב עובדיה יוסף קובע גודל מינימלי לכיפה והוא שתראה מכל הזוויות, כמו שהרב אבינר שמע מפי תלמידי חכמים, אולם מוסיף שלתפילה נחוצה כיפה בגודל מלא.

6. סכום

נראה שכסוי הראש בזמננו הוא יותר ממידת החסידות ומהווה הוא היכר מיוחד בין עובד ה' לאשר לא עובד אותו. הסיבה העקרית לכסוי הראש היא להביע ע"י כך את הכפיפות לשלטון ה' המוחלט על הארץ בבחינת "דע מה למעלה ממך" כמו שלמדנו רבי יהודה הנשיא⁴³ שצריך אדם לשקול את כל מעשיו מפני שיש להם השפעה על כל העולם כמו שאומר ר' חיים מוולאז'ין⁴⁴:

"וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בליבו חס וחלילה כי מה אני ומה כוחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות ליבו שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע לא אתאבידו חס וחלילה, ומה רבו מעשיו ומאוד גדלו ורמו, שכל אחת עולה כפי שורשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים, בעולמות וצחצחות האורות העליונים".

על ידי פרוש זה ניתן להסביר את דברי רבי ולפסקם כך: דע מה למעלה - ממך!

ג. כסוי הראש לנשים

1. מקור הדין

המקור הראשוני ביותר לחובת כסוי הראש בנשים נמצא בספר במדבר - פרשת

נשא:

"והעמיד הכהן את האשה לפני ה' ופרע את ראש האשה..."⁴⁵.

רש"י במקום מפרש באלו המילים:

42. שו"ת עם כלביא אורח חיים, ב.

43. אבות, ב, א.

44. נפש החיים שער א תחילת פרק ד.

45. במדבר, ה, יח.

"ופרע - סותר את קליעת שעה כדי לבזותה, מכאן לבנות ישראל, שגילוי הראש גנאי להם".

המשנה במסכת כתובות עב. מחדשת לנו את המושגים דת משה ודת יהודית: דת משה - כל המצוות האמורות בתורה או הרמוזות בה. דת יהודית - מנהגי הצניעות שנהגו בנות ישראל, המשנה שונה כך:

"ואלו יוצאות שלא בכתובה - העוברת על דת משה ויהודית. ואיזו היא בת משה? מאכילתו שאינו מעושר ומשמשתו נידה ולא קוצה לה חלה... ואיזו היא בת יהודית? יוצאה וראשה פרוע, וטוה בשוק...".

הגמרא בתחילתה מפרשת מהיכן המקור בתורה כמו שנאמר לעיל

" ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב ופרע את ראש האשה ותנא דבי רבי ישמעאל אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש"

רש"י במקום מוסיף:

"מדעבדין ליה הכי לנוולה מידה כנגד מידה כמו שעשתה להתנאות על בועלה מכלל דאסור, אי נמי מדכתיב ופרע, מכלל בהוא שעתא לאו פרועה היא שמע מינה אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, וכן עיקר".

אם כן לפי רש"י בפרשת סוטה, הכהן פורע את ראשה, בבחינת מידה כנגד מידה שכאשר היתה נשואה היתה עם כסוי ראש וכאשר סטתה פרעה את ראשה ולכן פורע לה הכהן עתה את שיער ראשה.

ישנם כמה דוגמאות לכסוי הראש בגמרא. לדוגמא במסכת סנהדרין⁴⁶ כאשר מסופר על פרשת קרח ועדתו:

"אמר רב און בן פלת אשתו הצילתו, אמרה ליה מאי נפקא לך מינה. אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא. אמר ליה מאי אעביד הואי בעצה ואשת בעי לי בהדייהו אמר ליה ידעוה דכולה כנישתא קדישתא נינהו דכתיב כי כל העדה כולם קדושים אמרה ליה תוב דאנה מצילנא לך אשקתיה חמרא וארותיא אגניתיה גואי אותבא על בבא וסתרתי למזיה, כל דאתיא חזיא הדר"

אשתו של און בן פלת שכנעה אותו לא ללכת לוויכוח של קרח עם משה...ובעצמה עמדה בפתח האוהל עם שיער פרוע וכל מי שהיה בא לקרא לאון היה רואה את ראשה פרוע וחוזר. עוד במסכת סנהדרין⁴⁷:

"כי אתא רב דימי אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא בן נח שייחד שפחה לעבדו ובא עליה - נהרג עליה. מאימת? אמר רב נחמן מדקראו לה רביתא דפלניא. מאימת התרתה? אמר רב הונא משפרעה ראשה בשוק".

מקור זה הוא מאוד מעניין מפני שאנו רואים שאפילו דרכם של הנכריות הנשואות היה לכסות את ראשם שכאשר נכריה הולכת בשוק בראש פרוע היא נחשבת פנויה. המקור האחרון שנביא הוא ממסכת נדרים⁴⁸:

"...אנשים זימנין דמיכסו רישייהו וזימנין דמגלו רישייהו אבל נשים לעולם מיכסו...".

דהיינו שגברים לעיתים מכסים ראשם ולעיתים לא ונשים לעולם מכסות.

2. סיבת הכסוי

במסכת ברכות (דף כד.) מודיעה לנו הגמרא את גדרי הצניעות לנשים:

"אמר רב יצחק **טפח** באשה ערוה...אמר שמואל **קול** באשה ערוה...אמר רב ששת **שער** באשה ערוה..."

דהיינו הדברים הנ"ל, כאשר אינם מכוסים (שיער, טפח) או כאשר הם נשמעים (קול), מהווים פריצה בגדרי הצניעות ועל ידי זה ניתן להגיע לפריצות וזנות. הרב אלימלך בר שאול מרחיב בענין כסוי הראש בתור גדר צניעות בספרו מערכי לב⁴⁹:

"ההדגשה בהלכה על כסוי הראש באשה נשואה ודאי שיש לה מקורות עמוקים בסתרי רשמים שבלב. אנו לא נוכל להרשות לעצמנו לקבוע בדיוק מיהו ומהו אותו רושם מיוחד, או רשמים מיוחדים הנולדים בלב אגב הסתכלות בשיער ראשה של אשה, ושל אשה נשואה בפרט, וכנראה רושם זה מצריך יחס של חומרה, משום כח המשיכה שבו, היוצר משקע בלב...התורה שניתנה בשביל האדם מכירה את האדם על כל מעמקיו, על כל סתרי רשמיו וכשרי חוויותיו וסבכי רגשותיו. היא מכירה את האדם בכל הדורות ובכל המצבים, ועליו היא נושאת את דבריה ואת האדם, את

47. תלמוד בבלי נח.:

48. תלמוד בבלי נדרים:

49. מערכי לב להרב אלימלך בר שאול עמודים 63,64.

עצמנו נכיר רק מתוך דברי התורה והנבואה... במילים יותר פשוטות: אל תבוא עין זר בין עינה לעינו של הוא והיא שהפכו משנים לאחד. אל יכניס עצמו לב זר בין שני הלבבות הדופקים עתה בקצב אחיד... לא דברנו על חשדות ועל פחדים, אלא על לב האדם ומסילותיו מן החיים ואל החיים, ולא על לבבות של יוצאים מן הכלל, אלא על כלל הלבבות. על עיתים ומצבים אצל כל לב. ויש אשר לא ידע האדם את המתרחש בליבו אבל הלב עצמו עושה את שלו בלי הורמנא⁵⁰ רשמית ושליחות מפורשת של האדם. אין לחשוד ולהטיל פחד, אבל יש חובה תמידית להבין, לעמוד על המשמר, להיות צופה ומביט בשער, לבצר את חומות המשפחה, להגן על אוצרותיה הנפשיים, להקיף אותם בגדר של שושנים הנותנות ריחן פנימה, לקבוע גינוני אצילות למלכות האהבה הטהורה".

על דבריו הנפלאים של הרב בר שאול נאמר וכל המוסיף - גורע.

3. החייבות בכיסוי

איסור פרוע הראש חל על האשה הנשואה ולפי דעת הרוב המכריע של הפוסקים. הנשים לא נשואות יוצאות ושערותיהן פזורות. הלכה זאת קשה להבין, הרי ממאי נפשך, אם תאמר שסיבת הכיסוי היא על מנת לא להכשיל גברים בהרהורי עבירה מאי שנא נשואה מאי שנא לא נשואה? ואם תאמר שסיבת הכיסוי הוא הצניעות של האשה עדיין קשה מדוע ישנה הבחנה בין נשואות ללא נשואות. השולחן ערוך סובר שהאיסור הוא מצד הגברים ועונה: "שיער של אשה שצריכה לכסותו - אסור לקרות כנגדו, אבל הבתולות שדרכן לילך פרועות ראש - מותר⁵¹". זאת אומרת שאם נסתכל דרך עיני הגבר, שיער של אישה נשואה מושך אותו ואילו שיער של נשים לא נשואות **שדרכו להיות מגולה** לא מושך אותו. גם אם חובת הכיסוי היא מצד האישה ניתן להבין את ההבדל בין נשואות לשאינן. הרב אליקים ג. אלינסון אומר בשם הרב דניאל שילה שחובת הכסוי מכוונת לשמש לאישה תזכורת להתנהג תמיד בהתאם לקווים שנקבעו לבנות ישראל הצנועות ודווקא אישה שנתנסתה בדברים שבינו לבינה זקוקה לתזכורת הנ"ל.

הרב אלימלך בר שאול סובר שמכיון שהאשה מיוחדת עתה לבעלה אנשים צריכים לדעת את זה, ואצטט:

50. הורמנא - תיאום

51. אורח חיים ע"ה, ב.

"...האין זה בנגוד לטעם הטוב ולרגש העדין, שעטרת ראשה של הרעיה, של האם, תהיה פומבי לכן עין מערטלת לכל רגש נדלק? האין נצנוץ של מבט זר, מטיל לפעמים צל בלתי נראה, מעמיד איזה חיץ סמוי, ופורס את שלמות הבית ואחדותו?"⁵²

4. היכן חובת הכסוי

בגמרא בכתובות⁵³ מצויין שאם האשה נמצאת עם קלתה על ראשה (דהיינו סל שמרכיבים אותו על הראש ומשמש ככלי קבול) מותר לה להסתובב איתו בחצר וזה לא נחשב פירוע ראש וגם מחצר לחצר או בדרך מבוי מפני שאין שם הרבה אנשים. תוס' וריטב"א סוברים שאפילו הולכת בלא קלתה בחצר אין בו משום פריעת ראש. הירושלמי מביא את ר' חיייה בשם ר' יוחנן (ולא כמו בבבלי את ר' אסי בשם ר' יוחנן) ואומר שהיוצאת בקפלטין (פיסת בגד דק) שלה אין בו משום פירוע ראש וכל זה בחצר אבל במבוי יש בו פירוע ראש וזה לא שרירותי, אלא בחצר שיש בה רבים יש בו משום פירוע ראש ובמבוי שאין הרבה אנשים אין בו משום פירוע ראש, בכל אופן ניתן לדייק מהירושלמי נגד תוס' וריטב"א שאם הלכה בלי כסוי כללי בחצרה במקום שאין רבים משמע שגם כאן תהיה חייבת. הרב משה פיינשטיין מקשה על החתם סופר שהחמיר לאסור לאישה לגלות ראשה אפילו בתוך חדרה ואומר שאדרבה, כל האחרונים מתירים אבל ניתן להביא סיוע לחתם סופר ממסכת יומא, שלקמחית יצאו שבעה בנים כוהנים גדולים בזכות שלא ראו כותלי ביתה את שיערה אפילו פעם אחת.⁵⁴ הרב פיינשטיין בעצמו פוסק שפשוט שאלו הרוצות להקל בכיסוי בתוך הבית אין להחשיבן כעוברות על דת יהודית ואפילו תלמיד חכם יכול לשאת אישה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצוות והיא בעלת מידות.⁵⁵

5. פיאה נכרית

לכאורה יש צד הגיוני שאומר: מה ההבדל בין שיער של אישה לבין פאה שהיא שמה על הראש הרי יש כאלה ששיער ראשם אינו יפה והפאה אפילו מיפה אותם יותר, אם כן איזה צד יש להתיר כסוי מעין זה, מצד שני הגיוני באותה המידה לאמר שהצווי הוא לכסות את שיער הראש. אם כן יש בפתרון הפאה הנוכרית פרנסה לדין

52 מערכי לב עמ' 62

53. תלמוד בבלי כתובות עב.

54. תלמוד בבלי יומא מז.

55. שו"ת אגרות משה אבן העזר א סימן נח

זה. בפועל רוב הפוסקים האשכנזים נוטים להקל והספרדים להחמיר. הרב עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי⁵⁶ מביא טעם להקל בפאה נוכרית:

"קים להו לרבנן שאין יצר הרע שולט אלא בדבר המחובר לגוף האשה עצמה, שהוא דבר שיש לו חיות, מה שאין כן אם נתלש מהאשה פקע ממנו איסור הערווה, והרי הוא כפגר מת שאין ליצר הרע שליטה בו".
ומוסיף: "ענינו רואות שכן נהגו נשי רבנים גאונים ואדמורי"ם, ואין פוצה פה".

הרב עובדיה יוסף⁵⁷ לעומתו יוצא בחריפות נגד הפאה הנוכרית:

"אין להתפעל כל כך ממה שענינו רואות כמה נשי רבנים ואדמורי"ם כי שלא ברצון חכמים עושות. העיקר כדברי רוב האחרונים לאסור, ומצווה רבה לפרסם האיסור ברבים..."

אם כן הדין הוא שכל אחד יכריע לפי מנהג אבותיו ואלו ואלו דברי אלוקים חיים⁵⁸.

6. שערות הבולטות חוץ לכסוי

האם האשה מחייבת לכסות את כל שיערה או שניתן לאפשר לה להוציא קצת שערות מחוץ לכסוי? ישנם פוסקים הסומכים על האמור בתלמוד שעושה אישה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, בת צדעא⁵⁹. דהיינו שאישה יכולה להוציא שיער כנגד הצדעים - צידי הראש וישנם פוסקים המחמירים כמאמר הזוהר⁶⁰:

אמר ר' חזקיה: טמטום יבוא על האדם ההוא העוזב את אשתו שתראה משיער ראשה לחוץ. וזה הוא אחד מאלו הצניעויות שבבית. ואשה המוציאה משער ראשה לחוץ להתקשט בו, היא גורם עניות לבית וגורם שבניה לא יהיו חשובים בדור	אמר ר' חזקיה: תנבא ליתי על ההוא בר נש דשבק לאנתתה דתתחזי משערא דרישא לבר ודא הוא מאנון צניעותא דביתא. ואתתא באפקת משערא דרשה לבר לאתקנא בה גרם מסכותה לביתא וגרם לבנהא דלא יתחשבון בדרא, וגרם מלה אחרא בשריא בביתא. מאן גרם
---	---

56. חלק ז' אבן העזר ט"ז

57. יביע אומר ה אבן העזר סימן ה

58. מקור לבטוי: תלמוד בבלי, עירובין יג:

59. תלמוד בבלי בבא בתרא ס:

60. זהר פרשת נשא קכה.:

דא? ההוא שערא באתחזי מרישא לבר וגורם דבר אחר (צרעת) שישרה בבית. מי הוא הגורם זה? השער ההוא שנראה מראשה לחוץ⁶¹.

בפועל אנו רואים שהכל הולך אחר מנהג המקום כמו שהמהר"ם אלשקר והחתם סופר אומרים אצל המהר"ם נהגו ללכת עם קצת שערות בחוץ ומטעים⁶²: "מכיוון שנהגו לגלותו...אין למחות" אצל החתם סופר⁶³ נהגו לכסות את ראשם כמנהג הזוהר ו"מנהג עוקר הלכה ונעשה הלכה קבועה...".

7. סכום

למדנו, אם כן, שחובת כיסוי הראש לנשים לא ניתנת לערעור, אלא בפרטי הדינים ישנן מחלוקות. בנות ישראל הידועות בצניעותן מקפידות על כסוי הראש כביטוי של נאמנות לבעליהם ומפני שכל כבודה בת מלך פנימה⁶⁴ ואכן ראיות הם להקרא בנות המלך. ישנו גם חשש של "ולפני עוור לא תתן מכשול"⁶⁵ דהיינו לא לגרום לגברים המסתכלים עליה לבא לידי הרהורי עבירה. שיער של נשים נשואות שדרכו להיות מכוסה, דווקא הוא מעורר אצל הגבר הרהורי עבירה ועל כן צריכה היא לכסות את ראשה.

ד. סכום כללי

ישנו טעם משותף לכסוי הראש של נשים וגברים גם יחד והוא הצניעות, מידת הצניעות גורמת טובות רבות בעולם וכך כותב הרב קוק במידות הראיה (ערך צניעות). ישראל דוקא נתייחדו בצניעות כמו שידוע על סדרי חנית ישראל במדבר שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה⁶⁶. עם ישראל צווה ע"י מיכה הנביא⁶⁷:

61. תרגום של "ייסוד ושורש העבודה" חלק ב' עמ' תרנז

62. שו"ת מהר"ם אלשקר סימן לה :

63. שו"ת חתם סופר אורח חיים סימן לו :

64. תהילים מ"ה י"ד

65. ויקרא י"ט י"ב

66. תלמוד בבלי בבא בתרא ס.

67. מיכה ו' ח'.

"...ומה ה' דורש ממך כי אם עשית משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם
אלוקיך".

במדרש רבה על שיר השירים בפסוק "הנך יפה רעיתי הנך יפה עניך יונים"⁶⁸
נאמר מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים. אם כן, כיסוי הראש הוא בעצם ביטוי
חיצוני ומעשי של צניעותם של ישראל ואין לפרוץ גדר זה.

68. שיר השירים א' טו